

עולם ההלכה

מכון סמיכה
ניש
ככל אחד
נוכח
ההלכה

גיליון ל"א | שבת קודש פ' קרח | ב' תמוז תשפ"ה

עולם השבת
 Rabbi Chaim Avraham Zakutinsky, Magid Shuir Curriculum Developer

עולם ציבור
 ראש ישיבתנו הרב מנחם מענדל פרעמקאט רב ומו"ץ בניו הייבן

What is considered tzorech mekomo?

1) A *kli shemelachto l'issur* may be moved l'tzorech mekomo (if the space it is currently occupying is needed). For example, if a hammer was left on a chair and one wishes to sit on the chair, he may remove the hammer in order to use the space that it is occupying. Similarly, if a hammer was left on the dining room table, it may be removed to make place for a setting or in order to put a tablecloth on the table. However, if the hammer is on the unoccupied end of the table, and its place is not needed, it may not be moved.

2) The *poskim* discuss whether one may move a *kli shemelachto l'issur* in the event that one does not need the space the item is occupying, but the item is affecting the "Shabbos" atmosphere and one's peace of mind, for instance there is a hammer lying on the table and this will cause one embarrassment in front of guests. The question is whether moving the hammer is permitted under the heter of *tzorech mekomo*, as the presence of the item is affecting the entire room, or perhaps since the actual location of the item is not needed it is not permitted.

Some attempt to cite a proof from a ruling of *Rav Shlomo Zalmana Aurbach*. *Rav Shlomo Zalman*,^[1] citing *Sefer Yam Yissaschar*, rules that although *Tefillin* are treated as a *kli shemelachto l'issur*, one may move *Tefillin* from a couple's bedroom as its presence affects the permissibility of intimacy. This is considered moving the *Tefillin* for *tzoreh mekomo*. Although the specific area that the *Tefillin* are occupying is not needed, since the presence of the *Tefillin* is affecting the usage of the room one may move them. Perhaps, the same can be applied to our case of a *kli shemelachto l'issur* that is affecting the "Shabbos" atmosphere of the room. Although the specific spot is not needed, since the entire room is being affected, one may move it. *Rav Shmuel Auerbach*^[2] is cited as saying that if one is embarrassed to bring guests into a room because of the presence of a *kli shemelachto l'issur* "one may argue" that it should be permitted to move the item as it falls under the category of *tzorech mekomo*.

However, *Rav Asher Weiss*^[3] notes that the two cases are not necessarily comparable. In the case of *Tefillin*, the presence of the *Tefillin* makes intimacy in the room forbidden and therefore categorically affects the room's usage. However, in our case, where the item is affecting the host's peace of mind, the room is perfectly usable *halachically*, it is merely the host's sensibilities that are affected and it is his choice whether to allow it to affect the room's usage. One can, therefore, argue that the leniency of the case of *Tefillin* not be extended to our case.

Nevertheless, there were some *poskim*^[4] who permitted moving a *kli shemelachto l'issur* if its placement disturbs one's peace of mind. However, *Shemiras Shabbos K'Hilchoso*^[5] rules that one may not move a hammer merely because its very presence in a particular place disturbs one's peace of mind. Likewise, *Rav Moshe Feinstein*^[6] forbids moving the item in this case. He adds that leaving the item on the table does not detract from the honor of Shabbos (*Kavod Shabbos*), but rather, on the contrary, the greatest honor for Shabbos is refusing to move something, despite that fact that its presence might be bothersome, in order to keep the laws of *muktzah*.^{[7] [8]}

Continues on page 3

ציודף אשה וקטן למנין

שאלה

נשאלתי מאחד השלוחים לערי השדות שמאד קשה עליו לקבץ מנין שלם לתפילות. וכעת, אינו מצליח להתפלל במנין כי אם לאיזו תפילות בודדות. ושאלתו היא, האם אפשר לו לצרף קטן כדי להשלים מנין. ואם לכתחילה אינו ראוי לעשות כן, האם אפשר להקל בשעת הדחק כגון בראש השנה ויום הכיפורים, או ליארציט.

והאמת, כי אחרי ככלות הכל, קשה להכריע למעשה בזה כאשר יתבאר בסוף הענין, וכל מקרה ומקרה נידונת לעצמה לפי המקום, הזמן, הצורך, וכפי ראות עיני המורה. ובפרט בהכרעות עמומות כאלו, נחוץ מאד לידע רקע הסוגיא עם המקורות כדי להבין ולהשכיל איך להכריע. ועל כן ראיתי לבא אל העיון בסוגיא זו, לסכם שיטות הראשונים עם דעות האחרונים, ולהציץ בהשקפת פוסקי זמנינו על הענין.

סוגיית הגמרא

נידון זה של הצטרפות הקטן למנין, מקורו בגמרא במסכת ברכות (מז, ב) בסוגיא הנידונת בצירוף זימון שלשה. והכי גרסינו שם: אמר רבי יוסי קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. והא תנו, נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. הוא [רבי יוסי] דאמר כרבי יהושע בן לוי. דאמר רב"ל אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, אבל עושיין אותו סניף לעשרה [לזמן בהזכרת השם]... אמר רב הונא תשעה וארון מצטרפין. א"ל רב נחמן, וארון גברא הוא. אלא אמר רב הונא, תשעה נראין כעשרה, מצטרפין. אמרי לה כי מכנפי [מכונסים]. ואמרי לה, כי מבדרי [מפוזרים].

אמר רב אמי, שנים ושבת מצטרפין. א"ל רב נחמן ושבת גברא הוא. אלא אמר רבי אמי, שני תלמידי חכמים המחדיין זה את זה בהלכה מצטרפין [ונחשבים לשלשה]. מחוי רב חסדא, כגון אנא ורב ששת. מחוי רב ששת כגון אנא ורב חסדא. אמר רבי יוחנן, קטן פורח [שהביא סימנים ולא בא לכלל שניו, רש"י] מזמנין עליו... ולית הלכתא ככל הני שמעתתא, אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו.

תמצית הסוגיא, כדי לעשות את הקטן סניף להשלים מנין עשרה לזמן בהזכרת השם, לדעת רבי יהושע בן לוי ור' יוסי, הוא מצטרף. ודעת רב הונא אין צורך כלל לצרפו, דדי בתשעה הנראין כעשרה (או מכנפי או מבדרי). אבל שניהם מודים שאין מצרפים את הקטן להשלמת שלשה של זימון.

ורבי יוחנן סובר שקטן משלים אף מנין שלשה לזימון - והוא שהביא כבר סימני גדלות [בטרם יבא לכלל שניו]. ורב נחמן אמר דאף סימני גדלות אין צריך, אלא כל שהגיע לגיל שידוע למי מברכים, משלים מנין שלשה.

ועיקר הסוגיא סובב הלכות זימון, אך נרמז בתוך הסוגיא גם דמיון הלכות תפלה להלכות זימון (שעל מימרא דרבי"ל דתשעה ועבד מקשינין עליו ממעשה דר' אליעזר ששחרר עבדו בבית כנסת).

ולענין הלכה, מצינו כמה שיטות מביני רבותינו ז"ל, החל משיטות הסוברים שאין הקטן מצטרף כל עיקר, עד להסוברים דאף קטן המוטל בעריסתו מצטרף למנין עשרה. ובנייהם, יש הפוסקים שרק קטן היודע למי מברכים הוא מצטרף, אך דוקא לזימון ולא לתפילה. ויש שהתירו לצרפו גם לתפילה. ובעזה"י יתבאר אלו השיטות על אופניהם.

שיטת הראשונים שקטן מצטרף רק לזימון

הרי"ף פסק כרב נחמן דקטן מצטרף לזימון שלשה כל שידוע למי מברכים, ומפרש שהוא כבן תשעה ועשרה, ודחה שיטת הסוברים שצריך דוקא בן י"ב. וזה לשונו: אמר רב נחמן קטן שידוע למי מברכין מזמנין עליו, וכן הלכתא. ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת שלש עשרה שנה ואע"ג דלא פרח, אבל קטן שלא הגיע לשלש עשרה שנה אע"ג דפרח אין מזמנין עליו. ואנו לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפילו בן עשר וכו' תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו, והכינ חזינא לגאון.

אמנם, לא אתפרש בדברי הרי"ף מה הדין בתפלה, כי דבריו מיוסדים על מימרא דרב נחמן המדובר רק על זימון. ומסתימת הדברים היה נראה שלא נאמר אלא לזימון, אבל למנין עשרה לתפלה דחמור יותר (ראה בסמוך), אין הקטן מצטרף בו. וכך נקטו תלמידי רבינו יונה בפירושים על הרי"ף (שם), וזה לשונם: "ידוקא לענין ברכת המזון עושיין אותו סניפין מפני שכל אחד בנינו עצמו יכול לפטור עצמו מחיוב ברכת המזון. אבל לקדיש ולקדושה ולברכו, שכל אחד ואחד לא היה יכול לפטור עצמו מחיוב בשום ענין, צריך שיהו כולם בני מצוה, וכן כתבו מקצת הגאונים."

וכן כתב הראב"ן (סימן קפה), וזה לשונו: "וקטן היודע למי מברכין, מזמנין עליו בין שלש בין בעשרה כו'

ולענין תפלה, שאומר קדיש וקדושה, אין קטן מצטרף דילפינו תוך תוך, כתיב הכה ונקדשתי בתוך בני ישראל..."

וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם, שהרי גבי זימון (הלכות ברכות פ"ה ה"ז) כתב: "קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו, ואע"פ שהוא כבן שבע כבן שמונה, ומצטרף בין למניין שלשה בין למניין עשרה לזמן עליו."

ואילו לענין תפילה (הלכות תפלה פ"ח ה"ד) פסק שצריך עשרה גדולים בני חורים. וזה לשונו: "וכיצד היא תפלת הציבור, יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעין. ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין."

שיטת הראשונים שמצטרף אף לתפילה

אבל הרמב"ן (מלחמת ה' ברכות שם) הרחיב היתר צירוף קטן גם לתפלה, ולא זו בלבד, אלא התייר את הקטן אף להיות ש"ץ אם אף הוא הגיע לגיל שיוודע למי מברכים. וזה לשונו: "קטן ה[י]ודע למי מברכין כו' וכשם שמצטרף לאלו כך מצטרף לעבור לפני התיבה ולפרוש על שמע, אבל פחות מכאן אינו קורא בתורה ואינו מן המניין."

וכן דעת הריטב"א בחידושו (שם): "ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן ויודע למי מברכין מזמניו עליו כו' וה"ה לענין עשרה דמצטרפין קטנים כשיוודעים למי מברכין וכן לענין תפלה."

צירוף שני קטנים או יותר

כל הנ"ל מדובר בצירוף של קטן אחד, שכן משמעות הגמרא "קטן היודע..." דמשמע קטן אחד. אך זה אינו מוכרח דשמה דרך משל בעלמא נקט, והן מצינו שיטה מבין הראשונים שמפרשים שאפילו כמה קטנים מצטרפים להשלים מנין עשרה אף לתפלה, והוא שיש רובא דמינכר של גדולים. וכך היא שיטת הר"ה (המאור ברכות לה, ב מדפי הרי"ף), וזה לשונו: "והא דאמר ריב"ל כו' אבל עושין אבות סניף לעשרה, הלכה היא. וכן לתפלה עושין אותו סניף, ולא שנא קטן אחד ולא שנא שנים ושלושה וארבעה, כיון דאיכא רובא מהגדולים מצטרפין למנין עשרה."

וכן כתב נכדו הרא"ה בחידושו על מסכת ברכות (מח, א), וכן הובא בארחות חיים (הלכות תפלה סימן עג).

גם רבינו יעקב הלוי שאל על דבר זה בשו"ת מן השמים (סימן נג), אם יש להצרך שני קטנים למנין עשרה, והשיבו לו מן השמים היתר. וזה לשונו: "ויעד שאלתי, במקום שאין עשרה להשלים המנין, אם מותר לעשות שני סניפין מאותם שהגיעו לחינוך, כגון בני עשר או אחד עשרה, מאחר שהם בני חינוך מדרבנן ותפלה מדרבנן, או אם אסור לעשות כן. והשיבו, הקטנים עם הגדולים יוסף ה' עליכם."

אלא שאין תשובה זו מכרעת להדיא, כי לשון התשובה סתומה. וכבר עמד על זה המהרש"ג (ח"ב סימן יז), וכתב שהלשון משמעת בתרי אפי, דמי ימר שהכונה שגם הקטנים מצטרפים, כי אולי הכוונה להיפך, שבמקרה שאין שם מנין אם לא יצרפו את הקטן, אין זה מספיק אלא "יוסף ה' עליכם" עוד גדולים להשלים המנין.

לא בשמים היא

ובר מן דין, פסק מהרש"ג על עיקר הסתמכות על תשובת מן השמים לענין הלכה, וזה לשונו: "ואף שמכ"ת הביא דבשו"ת מן השמים השיבו ששפיר דמי לצרף [קטן], אין דבר זה מסיב אותי כלל מדעתי כידוע דתורה לא בשמים הוא כמבואר על סימן זה בשם הגדולים להחיד"א ז"ל ואין לנו אלא מה שנראה מתוך דברי הש"ס והפוסקים הראשונים והאחרונים שאנו נמשכין אחריהם."

גם בשו"ת יביע אומר (או"ח ח"א סימן מא - מב) זכרנו על דעת הכרעת ההלכה על"פ גילויים מן השמים בכלל, ועל ש"ת מן השמים בפרט, והאריך מאד דרכו. ושם (ריש סימן מב) הביא שכבר התייחס השבלי הלקט (סי' קנז) לתשובות אלו וכתב עליהם בזה הלשון: "ואין אנו צריכים לחלומי של ר' יעקב הצדיק ממרויש, ולא לפתרונו, ששאל ע"י שאלת חלום כשעונים ברוך שאכלנו משלו אם צריך הזכרה ומלכות. והשיבו, הלא ידעת וכו' ואם לא תמליכהו במה תברכהו."

משמע דלא ניחא ליה לעשות עליהם לדינא. ועוד הביא בשם השבלי הלקט (סימן ט) שהביא את התשובה הנ"ל בצירוף קטנים, ולא חשש לדבריו. וזה לשונו: "ובשאלות חלום ששאל הצדיק ר' יעקב ממרויש זצ"ל מצאתי שאלתי במקום שאין עשרה להשלים מניין אף מותר לעשות סניפין מאותם שהגיעו לחינוך כמו בן עשר ואחד עשר מאחר שבני חינוך ותפלה דרבנן ואסור לעשות כן והשיבו לו הקטנים עם הגדולים יוסף ה' עליכם. והנראה בעיני שאין קטן עולה למניין עשרה."

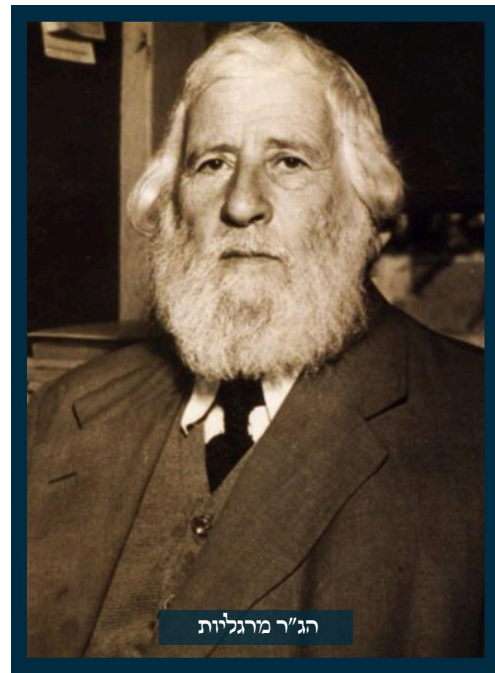
ואחר האריכות, העלה הגר"ע יוסף שבגילויים כאלו מן השמים וכיצא בהם נאמר בתורה "לא בשמים היא" ואין לסמוך עליהם

בענייני הלכה.

יהיה מה שיהיה, שיטות אלו להקל בצירוף ב' קטנים דעה יחידאה היא נגד כמעט כל הראשונים שחולקים על זה וסוברים שכל היתר צירוף קטן הוא רק כש"ט גדולים מבלעדו. ואולם צריך טעם, למה רק קטן אחד.

ויש לבאר זה ע"פ מה שכתב השו"ע הרב (סימן נה סניף ה), שגם כשאנו מצרפים הקטן אנו סומכים על סברת רב הונא דסגי בתשעה נראין כעשרה, ובזה סגי להקרא עשרה, ורק כדי להשלים להיות עשרה ממש, די בקטן. וזה לשונו: "יש מתירין לומר דבר שבקדושה בכו' וצירוף עבד או אשה או קטן לפי שעל כל עשרה בני ברית השכינה שורה. אלא שאינו כבוד שמים לומר דבר שבקדושה פחות מתשע בני מצוה, שתשע נראים כעשרה."

משמע, שההיתר להשלים על ידי קטן הוא רק בצירוף הסברא דתשעה נראין כעשרה.

הגר"מ רמג"ל

צירוף קטן המוטל בעריסתו - שיטת ר"ת

עד הנה לא התעסקנו אלא בשיטות שהקטן מצטרף רק כשהגיע לגיל שיוודע למי מברכים, וכדאמר רב נחמן בסוף הסוגיא. אבל בנחות מגיל זה, אינו מצטרף לשום דבר. אבל רבינו תם (הובא בתוס' ברכות שם ד"ה ולית) הקיל עוד, וכתב שאף קטן המוטל בעריסה מצטרף לעשרה אפילו לתפילה. ומימרא דר' נחמן דמצריך שיהיה יודע למי מברכים מדובר רק לענין צירוף שלשה לזימון. וזה לשון התוס': "ואומר רבינו תם אע"פ דלית הלכתא ככל הני שמעתתא, מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן ממש עושין אותו סניף לעשרה. והכא דבעינן פורח ויודע, היינו דוקא בשלשה. ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי ארבי יהושע בן לוי כו' דבהא לא פליג רב נחמן, דכי בעי יודע ופורח כדפי', הני מילי לזמון שלשה, אבל לסניף מודה לריב"ל דסניף לעשרה וה"ה לתפלה דקטן מצטרף."

ודברי רבינו תם הובאו במילואם בכמה מחיבורי הראשונים, כמו אור זרוע (סימן קצו), הגהות מיימוני (הל' ברכות פרק ה אות ו), ותוס' רבינו יהודה החסיד על מסכת ברכות (מח, א). וזה לשונו האור זרוע: "השיב ר"ת זצ"ל, אשר שאלת מנין לנו להשלים קטן לעשרה, ומאימתי זמן צירוף השלמתו, נראה בעיני כי מצטרף אפי' אינו יודע למי מברכין ולמי מתפללין אלא מוטל בעריסה מצטרף לעשרה מדאמר ריב"ל אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה דהיינו אינו יודע למי מברכין ולמי מתפללין אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה, סניף היינו לברהמ"ז לעשרה בשם, ולעשרה שמתפללין משום דבר שבקדושה. וכן עבד אחד משלים, אבל תרי לא כדאמר ר' יהושע בן לוי. [והא דקאמר ולית הלכתא ככל הני שמעתתא, לאו אדר' יהושע בן לוי] קאי דהא אפסקיה [באותו משמע דר"א]."

שיטת רבינו שמחה שגם האשה מצטרפת

מלבד מה שגם אשה להקל בצירוף הקטן, מצינו דעה מבין הראשונים שגם אשה אפשר לצרפה למנין, והוא במרדכי (שם סימן קעג בסופו) בשם רבינו שמחה. ודבריו מיוסדים על דברי רבינו תם הנ"ל שהתיר אף קטן המוטל בעריסה (כש"כ הב"י סימן נה), וטען דאשה ודאי לא גרעה מקטן בעריסתו.^[1] וזה לשונו: מצ-

אתי בשם רבינו שמחה עבד ואשה מצטרפין בין לתפלה בין לברוך אלקינו."

ובאופן צירוף האשה למנין, מתאר היעב"ץ במור וקציעה (או"ח שם) היאך לעשות, וזה לשונו: "בצירוף לעשרה אפשר לאשה לעמוד מן הצד או בחדר, ובחצר קטן הפרוך במלואו לגדול, שבאופן זה כבר תוכל להצטרף עם שמירת כבוד הצבור במקומו עומד. אעפ"כ אין לזוז מהכרעת הרב"י עדותו נאמנה שפשט המנהג שלא לצרפה כלל."

ב' טעמים להיתר צירוף קטן

ובביאור מחלוקת הנ"ל בענין צירוף הקטן המוטל בעריסה, נראה שהוא תלוי בהטעם למה מצרפים קטן למנין, דיש להבין בב' אופנים, א', כיון שאף הקטן שייך לענין התפלה הוא מצטרף. ב', כיון דקיי"ל דכל בי עשרה שכינתא שריא (ע' סנהדרין לט, א), אף הקטן בכלל זה.

והשתא, לפי צד א' דוקא קטן היודע למי מתפללים שאז כבר הגיע לחינוך בתפלה הוא שמצטרף למנין, דאז הוא שייך לחובת תפלה. ונמצא שבצירופו יש כאן איבור המחוייב בתפלה. [ומטעם זה יש אומרים דהאשה מצטרפת לעשרה גבי מצוות קידוש ה' בפני עשרה, לפי שאף היא מזהרת במצוה זו (עיין הערה)^[2]]. וזוהי סברת שאר הראשונים המצריכים קטן שיוודע למי מברכים כדי לצרפו.

אבל רבינו תם ס"ל דטעם צירוף הקטן הוא כצד ב', וכל מי שבשם ישראל יכנה מצטרף למנין עשרה, ושכינתא שריא התם. הלכך אפי' קטן המוטל בעריסה מצטרף למנין עשרה.

רבינו תם לא נהג כשיטתו

ובכל זאת, כתבו התוס' (שם ד"ה ולית) בשם הר"י שרבינו תם לא נהג כשיטתו ולא התייר למעשה לצרף קטן שאינו יודע למי מברכים. וזה לשונו: "פירש ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה לא לתפלה ולא לברכת המזון. וגם היה אומר ר"י שגם רבינו תם עצמו לא היה נוהג לעשות כן, לעשות קטן סניף לעשרה, ולא עשה מעשה. והלכך אפי' חומש בידו לא מהני כדפירשנו, כיון דלא אתהיך קטן לבדו, גם חומש בידו לא אתהיך."

וגם בשו"ת מהר"ם מרוטנברג (דפוס לבב סימן רחצ) רמז על זה שלא התייר רבינו תם למעשה, והחמיר עוד שם שמי שנמצא במקום שמצרפים את הקטן חייב לצאת מבית הכנסת כדי שלא לעבור על דברי רבינו תם. וזה לשונו: "מורי הרב אלעזר בקצרה אודיעך שיש לך לצאת מבית הכנסת כשמצטרפים קטן לעשרה ולא תבא תקלה על ידך, שלא לעבור על דברי רבינו תם, ומי הוא זה שרשאי לעבור על דבריו."

ועל פי זה דחה הבית יוסף (או"ח סימן נה) את דברי רבינו שמחה מהלכתא בטענה שא"א לסמוך על דבריו אחר שכל שיטתו מיוסדת על דברי ר"ת, ור"ת בעצמו לא רצה לנהוג כן. וזה לשונו: "ופשוט הוא שזוהו לפירוש ר"ת דפסק כרבי יהושע בן לוי בעבד אחד מצטרף, וסובר רבינו שמחה שהוא הדין לאשה, דבכל דוכתא אשה שוה לעבד. וכיון דר"ת בעצמו לא רצה לעשות מעשה, מי יקל בדבר. וכן נהגו העולם שלא לצרף אשה כלל."

השיטות שאין קטן מצטרף כלל

לפי האמור, כל שהקטן הגיע לגיל שיוודע למי מברכים ולמי מתפללין ראוי הוא לצירוף עשרה וגם לצירוף שלשה לזימון, וכדמסקינן בשמעתתין. אמנם, שיטה אחרת יש בראשונים שמחמירים גם בזה, ולדידהו אין מצרפים קטן כלל אפי' ביודע למי מברכים. וכן הוא משמעות התוס' בשם הר"י, וזה לשונו: "ומיהו קאמר בירושלמי א"ר יוסי זמנין אכלית עם ר' חלפתא אבא ועם ר' חנינא בר סרסי חביבי ולא מזמנין עלואי עד שהבאתי שתי שערות, ומשם משמע דלהצטרף לזמון לא עבדין עובדא עד שיביא שתי שערות, הא לתפלה עבדי. ומתוך ירושלמי זה פי' ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה ולא לתפלה לא לברכת המזון."

ומדמסיים הר"י על זה שגם רבינו תם לא היה נוהג לעשות כן לעשות קטן סניף כו', מבואר בכוונתו שרבינו תם החמיר למעשה שלא לצרף אף קטן שיוודע למי מברכים. וכן דברי מהר"ם מרוטנברג (הנ"ל) מורין כן שאין שום קטן מצטרף כלל.

וגם הגאונים נקטו כן, כמו שהביא בספר המנהיג (סימן עח) בשם רבי שר שלום גאון. וכן כתב רבי צמח גאון (הובא בשו"ת חמדה גנזה סימן קנד), וזה לשונו: "הא דאמרין תשעה נראין כעשרה מצטרפין, אין הלכה כן, וכל הלוי שמוערת, תשעה וארון, שנים ושבת, ושני ת"ח מחדדין ז"א ז"ה בהלכה, וקטן היודע למי מברכין, הלוי כולוהו שלא כהלכה אינון ולית הלכתא כוותוהו, אלא בעיני שלשה לנברך עשרה כמותן לברך בשם וכן לתפלה. וכולו עד שיהיה בני י"ג שנה ויום אחד."

Malpractice and Corruption

General Malpractice

Liability for Damage

If a paid professional causes damage in the course of his work, he is halachically liable to pay for it, unless it was an *ones*, an unavoidable occurrence. If he was not being paid for his services, then he is only liable if the damage was caused through negligence (Bava Kama 99b, see Tosafos Bava Kama 27b s.v. Ushmuel; Chazon Ish Bava Kama 11:21). According to some Poskim, an unpaid professional would be obligated in the eyes of Heaven if the damage was avoidable (Imrei Binah Dayanim 48). A non-professional who offers a service and causes damage is liable in any case. The exact way to determine whether one is a professional is unclear in the Poskim (Pischei Choshen Sechirus 13:15 (26)).

Detrimental Guidance

Similarly, if one offers professional advice that causes direct harm to the listener, he is liable under the laws of *garmi*, and similar rules apply. An unpaid professional is only liable if he was negligent; if he was paid, he is liable unless the harm was unavoidable. A non-professional who gives advice is liable even if he is not being paid. However, it must be clear that the listener intended to rely on this advice, either because he explicitly stated as such, or he paid for the advice, or it was contextually obvious (C.M. 306:6; Nesivos Hamishpat 11).

In an area where a particularly high level of expertise is needed, one who has not reached that level is liable even if he is not being paid (C.M. 306:6). Conversely, according to some Rishonim, one who does have that level of expertise would be considered an *ones* if he errs, and is not liable even if he is being paid (Rashba Bava Kama 99b, Chavatzes Hasharon II 85).

Reason for the Liability

The exact principles under which a professional is liable for damages is the subject of much discussion among the Acharonim. Some consider the professional a *mazik* (Tevuos Shor 18:24), others view him as a *shomer* (Avnei Nezer C.M. 19, Divrei Malkiel 5:222), and some classify him as an *areiv*, a guarantor. The practical differences between these opinions are beyond the scope of this *sefer*.

Medical Malpractice

The Mitzvah to Treat Patients

The Torah specifically allows a doctor to practice medicine; this is considered a mitzvah and *pikuach nefesh* (Ramban Toras Ha'adam Sha'ar Hasakanah). One who withholds care from a patient who needs it is guilty of murder, even if there are other practitioners available, because perhaps this patient will specifically be healed through him. However, one should only practice medicine if he is an expert. Additionally, the Shulchan Aruch (Y.D. 336:1) writes that one should not offer medical care in cases where there are greater experts. Exceptions would be if the better doctor is not readily available, or if the issue at hand is a routine procedure, in which case any capable doctor may perform the treatment (Tzitz Eliezer V Ramat Rachel 22).

Although healing is an obligatory mitzvah, a doctor is permitted to charge a fair price for his services (Igros Moshe Y.D. 4:52; Nishmas Avraham Y.D. p. 440).

The general halachos of medical malpractice are as follows:

If a doctor causes harm to a patient in the course of his work, he is not liable in a halachic court (*dinei adam*); however, he does have an ethical responsibility (*dinei shamayim*) to compensate the patient. Furthermore, if a doctor accidentally kills a patient, he is obligated to go into exile (*galus*) (Tosefta Gittin 3:13, Bava Kama 9:3). The reason a doctor is not liable in court is because of *tikkun olam*. The world needs doctors to treat patients, and if they would be held monetarily responsible for anything that went wrong, they would be unwilling to attempt to treat people; therefore, they are exempt from paying for damages that result from their work.

This exemption is limited to a practitioner who is working with what is known as *r'shus Bais Din* (literally, permission from Bais Din) (Y.D. 336:1). Additionally, the exemption is only for harm caused while the doctor was acting within his purview, and not for unrelated or inexcusable errors.

According to many Poskim, nowadays a practitioner does not need actual permission from a Bais Din. A doctor who is accredited by the government (Aruch Hashulchan Y.D. 336:2; Tzitz Eliezer V Ramat Rachel 22), or is accepted by the community as being a medical expert (Bais Hillel Y.D. 336:1), may practice within the scope of his accreditation.

What Qualifies as Negligence

Regarding a doctor's liability in *dinei shamayim*, some Poskim write that even this level of responsibility is only if he was negligent in some way (Aruch Hashulchan ibid.; Nishmas Avraham Y.D. 336:9 citing R' S.Z. Auerbach, Techumin vol. 19 citing R' Z.N. Goldberg). For example, if a doctor causes damage to a patient because he did not examine him thoroughly enough or was not careful enough during a procedure, he is liable in *dinei shamayim*; however, if a doctor followed the best medical practices and did the best he could do at the time, he bears absolutely no responsibility if the treatment ends up harming the patient. In such a case, the doctor would also not be obligated to go into exile if the patient dies as a result of the treatment.

On the other hand, if a doctor causes damage through carelessness – for example, he accidentally gives a patient the wrong medication or uses an unsterilized knife – he would be liable in *dinei shamayim*, but not in *dinei adam* (and he would have to go into exile if the patient dies). Other Poskim disagree and say that if a doctor is careless in this manner, he has no excuse for the damage he caused and he is liable even in *dinei adam* (Tzitz Eliezer V Ramat Rachel 23:2, Minchas Yitzchak). According to these opinions, the liability in *dinei shamayim* may apply even for unavoidable errors.

A Medical Underling

If a medical underling performed a procedure as assigned by a senior doctor, and this caused harm to the patient, the underling is typically considered an *ones* and is completely exempt. However, if the underling had enough of his own knowledge and expertise to know that the higher doctor's orders were harmful, and he followed them anyway, then he does bear responsibility (R' Z.N. Goldberg ibid.).

If the Doctor is Paid

According to some contemporary Poskim, the special exemption for doctors does not apply to a doctor who is paid for his services (as is the case with almost all doctors today) (Kovetz Umka D'dina 5766 citing Rav Yosef Fleischman, Shimru Mishpat 86). While this is a novel opinion, it does leave room for pursuing a claim through the doctor's insurance as will be discussed later on.

**In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program
To learn more about Yorucha visit yorucha.org**

3) If a fan is blowing in the direction of an individual and it is uncomfortable for him to remain in that location, the fan may be moved. Similarly, if the alarm of an electric clock is ringing on Shabbos and the noise is disturbing an individual, the clock may be moved in order to eliminate the noise.

[1] Shemiras Shabbos K'Hilchos chapter 20 fn. 24

[2] Orchos Shabbos chapter 19 fn. 44

[3] Shu"t Minchas Asher 1:33

[4] Mechezeh Eliyahu 46 and Az Nidberu 8:30

[5] 20:10

[6] Igros Moshe 5:22:31, Tiltulei Shabbos [ch. 2 fn. 21]

[7] Rav Dovid Feinstein [V'dibarta Bam 2:85] holds that if someone would be embarrassed to have a *kli shemelachto* l'issur in a certain place, then he may move it on Shabbos because it is considered l'tzorech mekomo. Perhaps his father's ruling was only where there is no real need or embarrassment. It was purely a question of whether it is greater *kavod* Shabbos to move the hammer from the Shabbos table or not. For that Rav Moshe says it is more *kavod* Shabbos not to move a *kli shemelachto* l'issur.

[8] A similar strict view was expressed by Rav Chaim Pinchas Scheinberg and Rav Yechezkel Roth. [Cited in Muktzah: A Practical Guide page 10 fn. 9.]

[9] Muktzah: A practical guide page 9.

וכן דעת רבי טרנוני גאון, ודבריו הובא במחזור ויטרי (סימן לט), וזה לשונו: "ושמענו בפירוש מרבתינו שאלו השמועות של פרק שלשה שאכלו, כגון תשעה ועבד, וארונו ושנים ושבת וקטן פורח, וקטן היודע למי מברכין, כולו אינו הלכה, ואין עושין מעשה כמותו".

אחיזת הקטן בחומש

בהמשך דברי התוס' הנ"ל הובאה דעה הסוברת שקטן מצטרף לתפלה רק כשהוא אוזח חומש בידו. ורבינו תם קראו מנהג שטות. וזה לשונו: "ויש מצרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו. ואומר ר"ת דמנהג שטות הוא, דכי היכי דאמר אטו ארון גברא הוא, הכי נמי אטו חומש גברא הוא. ועוד הא דקאמר קטן מצטרף היינו אפילו בלא חומש".

וכן הרא"ש במסכת ברכות (פרק ז סימן כ) הביא מנהג זה, ופקפק עליו לפי שלא ידע לו שום מקור. ולהלן (בסימן בא) נרחיב עוד קצת בדברי הפוסקים על ענין אחיזת חומש.

הרי נתבאר כאן מקור הדברים - הסוגיא עם שיטות הראשונים. ובסימן הבא נמשיך בבירור דעות האחרונים והפוסקים, וקצת ממנהגי הקהלות בהלכה זו.

סיכום הדברים

א. בגמ' ברכות נחלקו האמוראים בדין צירוף הקטן למנין. לריב"ל ור' יוסי אינו מצטרף לזימון שלשה, אבל עושין אותו סניף לעשרה. לר' יוחנן מצטרף אף לשלשה, והוא שהביא סימני גדלות (אע"פ שלא הגיע לשנים). ור' נחמן אמר אם יודע למי מברכים מצטרף לשלשה אף בקטנותו.

ב. הרי"ף פסק כר' נחמן. ופירשו הראשונים בדעתו שזה דוקא לזימון, אבל לתפלה צריך עשרה גדולים (ראב"ן ותלמידי רבינו יונה). וכן נראה מדברי הרמב"ם.

ג. הרמב"ן והריטב"א התירו צירוף קטן היודע למי מברכים אף לתפלה (גם להיות ש"ע, ע' רמב"ן).

ד. לדעת רוב הראשונים, אין מצרפים קטן למנין עשרה אלא כשיש כבר תשעה גדולים. אבל יש שהתירו לצרף כמה קטנים כל שיש רוב גדולים (ר"ז, ר"ה, ר"א, ארחות).

ה. לפי המשמעות בתשובת מן השמים שני קטנים מצטרפים, אלא אין הלשון מוכרע כמש"כ המהר"ג. ועוד פקפק על עיקר הסתמכות על תשובות אלו. גם ביביע אומר פקפק בדבר, ומסיק שאין סומכים עליהם לדינא.

ו. וטעמם של הראשונים שלא התירו ביותר מקטן אחד, ביאר השו"ע הרב דדוקא בט' גדולים דאז נראין כעשרה (כסברת רב

הונא בגמ').
ז. דעת רבינו תם להתיר צירוף קטן אף המוטל בעריסה (ור' נחמן דמצריך שידוע למי מברכים מיירי בצירוף שלשה).
ח. על פי שיטת ר"ת, התיר רבינו שמחה לצרף אף אשה דלא גרעה מקטן המוטל בעריסה (ע' מרדכי). ותעמוד מן הצד או בחדר הסמוך לפתחו לחדר גדול (ע"ב"ץ). אך לא קיי"ל כרבינו שמחה (בית יוסף).
ט. יש לבאר דר"ת והראשונים חולקים בסברת צירוף קטן. להראשונים הוא מטעם שגם הקטן יש עליו חובה, הלכך דוקא ביודע למי מברכים דאז הגיע לחינוך. אבל לר"ת הטעם משום דכל בי עשרה שכונתא שריא, הלכך אפי' קטן ממש.
י. רבינו לא נהג למעשה כשיטתו. ומהר"ם מרוטנבורג החמיר עוד שאם נמצא בבית הכנסת ששם מצרפים את הקטן למנין, חייב לצאת משם שלא לעבור על דברי ר"ת.
יא. בירושלמי מבואר שאין מצרפים קטן כלל עד שיביא שתי עשרות. וכן פסק הרי" דבין לתפלה ובין לזימון אינו מצטרף. וכן נקטו הגאונים.
יב. התוס' הביאו דעה שהקטן מצרף לתפלה רק כשאוחז בחומש. ור"ת קראו מנהג שטות. וכן פקפק הרא"ש על זה כי אין לזה מקור.

ומיהו במרגליות הים (סנהדרין עד, ב אות כז) כתב בפשיטות דנשים בכלל לפי שהם מחויבות בדבר, ולא דמיא לתפלה. ותמך דבריו על דברי חי' הר"ן (סנהדרין שם) אהא דדיינינו בגמ' אי בני נח מצווין על קידוש השם, ומסקינן דאפי' תימא דמצוין, בעינו עשרה ישראל. והקשה הר"ן, הא כיון שצוין למ"ל בפני ישראלים. ותייך דאיירי שם בבני נח הכופרים לכן לא הוי פרהסיא בפניהם, אבל בפני י" בני נח המאמינים הוי שפיר פרהסיא אם ננקוט שהם מצוין, ע"ש. נשמע מזה דנשים שחייבות בקידוש השם ודאי מצטרפות. וכן ראיתי ביביע אומר (חי' אור"ח סימן נה) שהביא כסברא זו בשם שו"ת אור גדול, ועוד כמה אחרונים.

[1] אלא שהב"י (שם) דחה שיטתו מהלכתא, ראה להלן.
[2] אמנם, באמת לאו מילתא דפשיטא היא, וכבר נשאו ונתנו האחרונים בדבר. עיין במנחת חינוך (מצוה רצו א') שכתב דצריך אנשים דוקא, כדון צירוף מנין. וז"ל, דבר שבקדושה פחות מעשרה מלימוד ונקדשתי דאתיא תוך תוך. וער"מ פ"ח מה' תפלה דצריך שיהיו עשרה גדולים ובני חורין כמבואר בש"ס דר' אליעזר שחורר עבדו להשלימו לעשרה. וע"כ נראה דכאן נמי [קידוש השם] צריך דוקא להיות זכרים ובני חורין. וצ"ע אמאי אינו מבואר בר"מ כאן דצריך דוקא אנשים ב"ח, ולחלק בין כאן להתם, צ"ע. ע"כ. וע"ע בפתחי תשובה (יו"ד סימן קנ"ז) דלא ברירא ליה דבר זה. ובגליון מהרש"א (יו"ד שם) מצטט לשו"ת דבר שמואל (סימן סג) שנסתפק בדבר. ושם בתשובה כתב שקשה להכריע הדבר.

On behalf of Machon Smicha, we wish a heartfelt Mazal Tov to the
over 300 new Musmachim! Mazal Tov!
מחיל אל חיל May you continue to grow

עולם ההלכה is a high level Torah publication which offers a glimpse into the learning, writings and teachings of the Rabbonim of Machon Smicha.

The project is spearheaded by Rabbi Mendel Prescott, the Rosh Yeshiva of Machon Smicha, and features various pieces from the Rabbonim and Maggidei Shiur of Machon Smicha, as well as others, in Hebrew and in English.

If you would like to contribute to to Olam ha'Halachah, please email submissions to olam@onlinemachon.com.

To subscribe or to see past issues visit <https://onlinemachon.com/olam/>